

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

СПЛІОТІ Олена Володимирівна

УДК 378.016:781.62

**ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІНТОНАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ**

13.00.02 – Теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
РОСТОВСЬКИЙ Олександр Якович,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, завідувач кафедри музичної
педагогіки та хореографії.

Офіційні опоненти : доктор мистецтвознавства, професор
ШУЛЬГІНА Валерія Дмитрівна,
Національна академія керівних кадрів культури і
мистецтв, завідувач кафедри теоретичної,
прикладної культурології і музикознавства;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАНЬКІВ Людмила Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут мистецтв,
доцент кафедри фортепіанного виконавства та
художньої культури.

Захист відбудеться “15” травня 2012 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті
імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “12” квітня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна педагогічна освіта характеризується глибокими змінами, зумовленими новими концептуальними підходами до реформування загальної середньої освіти, зростанням вимог до рівня фахової підготовки вчителя. Завдання, поставлені перед сучасною школою, вимагають відповідних змін і в професійній підготовці вчителів, зокрема, учителів музики. Їх освітній потенціал має бути фундаментальним, збагачуватися шляхом засвоєння музично-теоретичних знань і виконавських умінь.

У процесі становлення особистості майбутнього вчителя музики вагоме місце посідає формування його музичного мислення, яке, будучи важливою складовою музичних здібностей, визначає успішність художнього пізнання, суттєво позначається на якості музично-творчої діяльності. Рівень сформованості музичного мислення характеризує ступінь підготовленості вчителя до музично-освітньої роботи в школі, виступає передумовою її ефективності.

Особливість *музично-інтонаційного мислення* людини полягає в цілеспрямованому, опосередкованому й узагальненому відображенні дійсності, у її пізнанні та перетворенні завдяки музично-звуковим образам, що виражається в інтонаціях (Б. Асаф'єв, В. Бобровський, В. Медушевський, Б. Яворський). *Музична інтонація* складає суть музичної виразності, розкриває природу і специфіку музики як виду мистецтва. Вона розглядається як специфічний засіб художнього спілкування, вираження і передачі емоційно насиченої думки за допомогою просторово-часового руху в його озвученій формі. Усвідомлення сутності музичної інтонації стане для майбутнього вчителя музики ключем для осягнення стилю, жанру та музичної мови, які відображають музично-інтонаційне мислення композитора. Формування музично-інтонаційного мислення актуальне не лише для фахової підготовки вчителя музики, а й для його спроможності навчати учнів сприймати, усвідомлювати, і творити музику.

У музичній педагогіці проблема формування музичного мислення знайшла відображення у працях В. Белобородової, Н. Гродзенської, О. Давидової, В. Шацької, Б. Яворського та ін., в яких розглядалися питання методики формування музичного сприймання, рефлексії та творчості. Істотним внеском у методику розвитку музичного мислення стали дослідження, що стосуються питань розвитку творчого мислення (А. Брушлінський, М. Бонфельд, Л. Виготський, О. Лук, О. Мелік-Пашаєв, А. Муха, В. Роменець та ін.); формування музичного сприймання (Б. Асаф'єв, Д. Кабалевський, Є. Назайкінський, О. Ростовський, О. Рудницька); фахової підготовки вчителя музики (Е. Абдуллін, О. Апраксіна, А. Козир, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Щолокова, В. Шульгіна та ін.).

Хоча означена проблема дістала досить широке висвітлення у науковій літературі, питання методики формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі їх фахової підготовки поки що цілеспрямовано не розглядалося.

Суперечність, між об'єктивною потребою істотного підвищення фахового рівня майбутніх учителів музики, збагачення їхнього музично-творчого досвіду, з одного боку, та недостатньою науково-методичною розробкою проблеми формування музично-інтонаційного мислення студентів, з іншого, визначає актуальність обраної теми дослідження: *“Формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя й виконувалось у межах наукової теми кафедри музичної педагогіки та хореографії *“Теоретичні основи художньо-творчого розвитку студентів у процесі фахової підготовки”*. Тему дисертації затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 6 від 5.03.2009 р.), узгоджено в Раді координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 16.06.2009 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці методики формування музично-інтонаційного мислення студентів у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутніх учителів музики.

Предметом дослідження виступає методика формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики.

У відповідності з метою дослідження визначено такі *завдання*:

- розкрити сутність поняття *“музично-інтонаційне мислення”*;
- визначити теоретичні основи формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики;
- обґрунтувати педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики;
- встановити критерії діагностики стану сформованості музично-інтонаційного мислення студентів;
- розробити методику формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів у процесі фахової підготовки;
- експериментально перевірити ефективність запропонованої методики на заняттях з фахових дисциплін.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають філософські положення щодо ролі мистецтва у формуванні особистості, сутності художньо-образного мислення (Ю. Борев, І. Зязюн, М. Каган, В. Кудін, Л. Левчук, О. Лосєв та ін.); психологічні дослідження природи мислення (Л. Виготський, П. Гальперін, С. Рубінштейн, Г. Костюк); праці музикознавців

щодо сутності музичного мислення, інтонаційно-драматургічної організації змісту музичних творів (Б. Асаф'єв, В. Бобровський, І. Котляревський, В. Медушевський, Є. Назайкінський, І. Пясковський, С. Раппопорт, Ю. Чекан, Б. Яворський та ін.); наукові розробки проблем фахової підготовки майбутнього вчителя музики, здобутки сучасної теорії та методики музичної освіти (А. Козир, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано методи теоретичного та експериментально-емпіричного рівнів.

Першу групу склали методи теоретичного аналізу й синтезу, абстрагування та ідеалізації, індукції та дедукції, систематизації та узагальнення, моделювання і конкретизації теоретичного знання. З їх допомогою розкрито сутність феномену музично-інтонаційного мислення, науково-методичні засади його формування; виявлено педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення, визначено критерії діагностики його сформованості; розроблено та обґрунтовано експериментальну методику формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки.

До *другої групи* увійшли такі методи, як анкетування, тестування, опитування, бесіди, творчі завдання, самостійні роботи студентів, педагогічне спостереження, вивчення навчальної документації, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), статистичні та графічні методи обробки експериментальних даних, які дали можливість перевірити ефективність методики формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки.

Організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася відповідно до поставлених завдань і включала три етапи.

На *першому етапі* (2007-2009 рр.) проаналізовано науково-методичну літературу, визначено теоретико-методологічні основи дослідження, його мету, об'єкт, предмет, завдання. Здійснено констатувальне дослідження, розроблено програму формувального експерименту і розпочато його проведення.

На *другому етапі* (2009-2010 рр.) було продовжено апробацію методики формування музично-інтонаційного мислення студентів, встановлено педагогічні умови, що забезпечують успішність цього процесу, проведено порівняльний аналіз результатів дослідної роботи.

На *третьому етапі* (2010-2011 рр.) було завершено формувальний експеримент, проаналізовано, узагальнено та систематизовано результати дослідної роботи, оформлено текст дисертації.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що дисертантом *уперше*:

- розроблено й апробовано методику формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів на основі функціонально-дидактичної моделі, створеної за стандартом IDEF0 (*Integrated Definition for Function Modeling* – інтегровані означення для функціонального моделювання);

- визначено педагогічні умови ефективного формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів;
- обґрунтовано критерії та показники сформованості музично-інтонаційного мислення студентів.

Конкретизовано сутність поняття “музично-інтонаційне мислення майбутніх учителів”; *удосконалено* методичне забезпечення фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів музично-педагогічної освіти. *Подальшого розвитку* набуло вивчення особливостей музично-інтонаційного мислення, їх урахування при організації музично-творчої діяльності студентів.

Практичне значення дослідження полягає в успішній апробації методики формування музично-інтонаційного мислення студентів, спрямованої на активізацію музично-творчої діяльності, розширення навчальних форм музикування; у практичному впровадженні в навчальний процес музичного моделювання різних музично-стильових і жанрових зразків, що сприяє збагаченню фахових знань і вмінь студентів. Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні музично-теоретичних дисциплін, виконавській підготовці майбутніх учителів музики, розробці спецкурсів з композиції, у подальших наукових дослідженнях.

Розроблену методику формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики *впроваджено* у навчально-виховний процес Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04 від 1.09.2011 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 552 від 1.06.2011 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (довідка № 1004 від 5.05.2011 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 328 від 18.05.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлені на *міжнародних* конференціях: “VI мистецько-педагогічні читання пам’яті професора О.П. Рудницької” (Київ, 2008 р.); “Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології” (Київ, 2009 р.); “VIII мистецько-педагогічні читання пам’яті професора О.П. Рудницької” (Київ, 2010 р.); “IX мистецько-педагогічні читання пам’яті професора О.П. Рудницької” (Київ, 2011 р.); “Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології” (Київ, 2011 р.); на *всукраїнських* науково-практичних конференціях: “Інструментальне мистецтво у вищій школі: проблеми і перспективи професійної підготовки” (Кам’янець-Подільський, 2009 р.); “Мистецька освіта XXI століття: проблема теорії та практики” (Ніжин, 2010 р.); “Актуальні проблеми підготовки вчителя початкових класів з фахових методик у вищих педагогічних навчальних закладах” (Глухів, 2010 р.); на *всукраїнських* науково-практичних семінарах: “Проблеми сучасної музичної освіти та виконавства” (Ніжин, 2009 р.); “Мистецькі діалоги: культура, освіта, виконавство” (Ніжин, 2011 р.); “Актуальні проблеми сучасної музичної освіти та виконавства” (Ніжин, 2012 р.); на засіданнях кафедри музичної педагогіка та

хореографії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (2007 – 2011 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження висвітлені у 10 публікаціях, з них 4 – у фахових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку літератури (263 найменувань, з них 12 – іноземні джерела). Основний текст дисертації складає 179 сторінок, загальний обсяг роботи – 271 сторінка. Робота містить 30 таблиць, 20 рисунків, що разом з додатками становить 92 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, розкрито його теоретико-методологічну основу, висвітлено наукову новизну і практичне значення, охарактеризовано методи дослідження, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – “*Теоретичні основи формування музично-інтонаційного мислення*” – представлено ретроспективу тлумачення сутності *музичної інтонації*, науковий аналіз поняття “*мислення*” у філософському і психологічному аспектах; розглянуто специфіку музично-інтонаційного мислення та його складові компоненти.

Категорія мислення розглядається різними науками як загальна, і як конкретна категорія зі специфікою вияву в ній філософських, психологічних, естетичних, педагогічних тощо компонентів. Визначено, що для різних видів мислення характерна цілісність розумового процесу, а сфера функціонування надає мисленню специфічності (Л. Виготський, Г. Костюк).

Особливим різновидом мислення, спрямованим на творення і сприймання творів мистецтва, є *художнє мислення*, відмінне за характером перебігу, кінцевою метою, соціальними функціями і способами включення до суспільної практики. Природа і сутність художнього мислення зумовлена духовно-практичним способом художнього осягнення світу, характером естетичного ставлення до дійсності, притаманного мистецтву. Специфіка цього типу мислення пов'язана з розвитком уявлень про характерні ознаки мистецтва, його пізнавальні та інтелектуальні потенціали (А. Сохор).

У художньому мисленні особливу роль відіграє ставлення суб'єкта до об'єкта, яке відтворюється у свідомості людини за допомогою асоціативних зв'язків та внутрішніх станів. Завдяки цьому суб'єкт вибудовує у свідомості всю картину цілісних уявлень про навколишній світ і трансформує їх у *художній образ*, що є моделлю системи ставлень, реалізованих у матеріалі певного виду мистецтва (М. Бахтін, Ю. Борев, М. Каган, та ін.). Закони художнього мислення загальні для всіх видів мистецтва: *художнє мислення* – це

мислення художніми образами, музичне мислення – це мислення музичними образами.

Образ дійсності в музиці реалізується за допомогою системи сполучень *інтонацій*. Інтонація є головним носієм музичної змістовності, музичної думки. У широкому сенсі вона визначається як *характер* (манера, стиль, тонус) висловлення; осмислена *висотна організація* якості звуковиразу в словесній і музичній мові (висотне співвідношення і зв'язок музичних тонів у єдності з їх ритмічною організацією); *семантична одиниця* в музиці, що виступає як змістова ланка формоутворення і володіє відносно самостійним значенням (Б. Асаф'єв, О. Маркова). Відтак, *музичне мислення* – це процес творення на основі пластично-звукового матеріалу складних інтонаційних поєднань, які виражають певну думку у специфічно-інтонаційній формі (М. Папуш).

У системі музичного мислення виокремлюються дві вихідні функції – *інтонаційна* (емоційна реакція на інтонацію) і *логіко-конструктивна* (осмислення логіки організації різних звукових структур – від простих до більш складних, уміння оперувати музичним матеріалом, знаходити подібне і відмінне, аналізувати та синтезувати, встановлювати взаємозв'язки). Діалектична єдність емоційного та раціонального (логічного) складає основу музичного мислення (В. Медушевський).

У нашому дослідженні ми використовуємо термін *музично-інтонаційне мислення*, оскільки саме інтонація визначає природу музики і несе в собі вирішальну ознаку цього складного явища (Б. Асаф'єв). Музично-інтонаційному мисленню характерна низка психологічних функцій вищої нервової діяльності (емоційного та інтелектуального порядку) – *відчуття, сприймання, пам'ять і уявлення, логічне узагальнення*.

Встановлено, що музично-інтонаційне мислення включає три основні компоненти: *сприймання, рефлексію, творчість*.

Музичне сприймання – це процес осягнення та осмислення тих значень, якими володіє музикант як мистецтво, як естетичний феномен (Є. Назайкінський). У процесі музичного сприймання взаємодіють багато елементів, спільних для багатьох людей і особливих для конкретної особи, які утворюють систему, що складається з множинності умов, функцій, операцій і механізмів з їх особливими властивостями, структурою і змістом. Психологічні особливості музичного сприймання пролягають через емоційну сферу. Сплав емоції і думки реалізується у музичній інтонації.

Рефлексія – це мисленнєвий процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мови, досвіду, почуттів, стану, здібностей, характеру, ставлення до інших тощо. У процесі накопичення життєвого та художнього досвіду складаються потрібні для осягнення мистецтва психічні зв'язки, завдяки яким у свідомості людини створюються стійкі асоціативні фонди. У музичній діяльності за допомогою рефлексії особистість усвідомлює та інтерпретує свої враження, збагачується власними переживаннями.

У структурі музично-інтонаційного мислення особливе місце посідає *творчість*. У процесі творчої діяльності композитор, виконавець, слухач проходять усі етапи мисленнєвої діяльності: сприймання, рефлексії та творчості. Результатом мисленнєвої діяльності композитора, виконавця і слухача є інтонаційні моделі та їх взаємодія. Художній образ музичного твору зароджується у вигляді задуму-ідеї, яка потім розгортається у часі, наповнюється конкретними звуковими образами-темами, втілюється у відповідну фактуру й фіксується в нотному запису.

Отже, під **музично-інтонаційним мисленням** ми розуміємо особливий вид художнього відображення дійсності, що полягає в її цілеспрямованому, опосередкованому й узагальненому пізнанні шляхом творення, сприймання і втілення специфічних музично-звукових образів. Музично-звуковий образ виражається в інтонації, яка є семантичною одиницею змістовності музики. Інтонація в музичному мисленні відіграє роль рушійної сили та визначає специфічність мисленнєвого процесу.

У **другому розділі** – “*Науково-методичні засади формування музично-інтонаційного мислення студентів вищих закладів педагогічної освіти*” – досліджено стан розкриття проблеми формування музично-інтонаційного мислення у теорії та методиці музичної освіти; обґрунтовано педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики.

Проблема формування музично-інтонаційного мислення є однією із найважливіших у музичній педагогіці. Тому, орієнтуючись на сучасні досягнення музикознавчої та психолого-педагогічної науки, було здійснено аналіз усталених методик.

Встановлено, що центральною проблемою формування музично-інтонаційного мислення є методичне забезпечення системного підходу до цього явища. Спираючись на компоненти музично-інтонаційного мислення, ми зосередилися, відповідно, на аналізі методик формування музичного сприймання, рефлексії та творчості.

Головним напрямком у методиці формування музичного сприймання визначено його *активізацію* шляхом створення відповідної установки, правильного добору творів, розвитку здібності сприймати музику емоційно та аналітично; виділення найбільш значущих в інтонаційному плані елементів музики (Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шацька).

Важливе значення у цьому процесі має виховання здатності до емоційно-образного сприймання музики шляхом усвідомлення інтонації як семантичного знаку музичного змісту, його інтонаційної ідеї (жанр – стиль – твір); збагачення асоціативного фонду, розвитку музичного слуху (мелодичного, гармонічного), музично-ритмічного чуття, музично-слухових уявлень, музичної пам'яті; накопичення музичного тезаурусу.

Музична рефлексія – це усвідомлення своєї здібності сприймати музичний твір, інтерпретувати свої враження від прослуханої музики, розуміти її, збагачувати власні відчуття особистісно-значущим смислом, пропускаючи їх

через власний асоціативний досвід. Процес розвитку музичної рефлексії здійснюється поетапно, шляхом фіксування емоційних вражень, зіставлення композиторського задуму з власним емоційним станом. Завдяки цьому особистість може пережити та пізнати зв'язок музики з її духовним світом.

Встановлено, що формування музично-інтонаційного мислення неможливе без реалізації особистого досвіду музично-творчої діяльності. Дослідження різних методів розвитку творчих здібностей дозволило виокремити провідні з них, які відіграють вирішальну роль у процесі формування музично-інтонаційного мислення: метод колективної творчості (Б. Яворський); викликання “творчого дарунку” (Б. Асаф'єв), інстинкту (М. Бонфельд, А. Муха, М. Старчеус); формування самостійності мислення, прагнення до особистої ініціативи (Д. Кабалевський); імпровізації та музичного моделювання (Р. Глієр, В. Клинін).

Враховуючи науково-методичні засади формування музичного сприймання, рефлексії та творчості, було визначено педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення, а саме: педагогічне керування процесом формування музично-інтонаційного мислення; розвиток мотивації до музичної діяльності; формування вмінь музичного сприймання; створення ситуацій, які вимагають активізації музично-інтонаційного мислення; накопичення музичного досвіду, знань і музично-аналітичних умінь. Ефективність процесу формування музично-інтонаційного мислення студентів зумовлюється урахуванням індивідуальних якостей студентів, визначенням доцільних художньо-пізнавальних завдань, впровадженням ефективних методів активізації музично-інтонаційного мислення тощо. Забезпечення означених умов сприятиме формуванню музично-інтонаційного мислення та самостійності майбутнього вчителя в його професійній музично-освітній діяльності.

У третьому розділі – *“Експериментальне дослідження процесу формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів”* – визначено критерії та показники сформованості музично-інтонаційного мислення студентів, наведено результати констатувального дослідження, розроблено структурно-функціональну модель формування музично-інтонаційного мислення, обґрунтовано методику та розкрито зміст дослідної роботи, проаналізовано результати експериментального дослідження, доведено їх статистичну достовірність.

Теоретичний аналіз процесу формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики дав змогу визначити та обґрунтувати критерії діагностики сформованості означеної якості та виявити ефективність запропонованої методики, а саме: *мотиваційний, когнітивний, емоційно-аналітичний, операційний, креативний критерії*.

Мотиваційний критерій спрямований на з'ясування спонук, які зумовлюють музично-мисленнєву діяльність. Показниками означеного критерію є: інтерес до музичної діяльності, потреба у самореалізації в музично-

творчій діяльності, міра отримання естетичного та творчого задоволення від музичної діяльності.

Когнітивний критерій характеризує ступінь теоретичної обізнаності студента. Його показники: системність, ґрунтовність і гнучкість знань, розуміння їх практичної значущості.

Емоційно-аналітичний критерій визначає глибину осягнення й осмислення музичного твору. Його показниками є: активність музичного сприймання, здатність до диференціації звукового потоку, обсяг музично-інтонаційного тезаурусу.

Операційний критерій спрямований на виявлення ступеня оволодіння мисленнєвими діями. Показниками цього критерію є: уміння застосовувати операційні дії, здатність до усвідомлення жанрово-стильових особливостей творів, уміння оперувати жанрово-стильовими інтонаціями.

Креативний критерій виявляє здатність до самостійності та ініціативності у музично-творчій діяльності. Його показники: вербалізація слухових вражень і переживань, критичність ставлення до творчої діяльності; активна музично-творча діяльність.

На основі визначених критеріїв та їх показників проведено діагностику стану сформованості музично-інтонаційного мислення студентів-випусників; встановлено рівні сформованості музично-інтонаційного мислення – високий, середній і низький.

У констатувальному дослідженні брали участь 148 студентів випускних курсів. За даними діагностичного дослідження до *високого рівня* сформованості музично-інтонаційного мислення було віднесено 9,2% студентів. Цей рівень передбачає стійкий інтерес до музичної діяльності, глибоку теоретичну обізнаність, широкий обсяг музично-інтонаційного тезаурусу, розвинуту образну уяву, вільну вербалізацію своїх слухових вражень та переживань, високий ступінь усвідомлення жанрово-стильових особливостей музичних творів, здатність наповнювати свої відчуття особистісно-значущим смислом, пропускати їх через власний асоціативний досвід, здатність до диференціації звукового потоку, до самостійної роботи та самоконтролю.

Середній рівень продемонстрували 54,6% студентів, що виявили інтерес до музичної діяльності, зацікавленість у професійному зростанні, задовільний рівень ерудованості, достатній обсяг музичного тезаурусу, уміння інтерпретувати свої враження від прослуханої музики, оперувати простими жанрово-стильовими інтонаціями у процесі музикування, адекватно оцінювати власне і чиесь виконання.

До *низького рівня* сформованості музично-інтонаційного мислення віднесено 36,2% студентів. Вони характеризуються нестійкою мотивацією до музичної діяльності, слабким володінням операційними діями, обмеженим обсягом музично-теоретичних знань, слабким потенціалом для музично-творчої діяльності. Водночас, вони здатні переживати і пізнавати зв'язок музики з життям, власним духовним світом.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що у фаховій підготовці студентів недостатньо приділяється уваги формуванню музично-інтонаційного мислення. Причиною цьому є відсутність відповідного методичного забезпечення та цілеспрямованого підходу на заняттях з музично-теоретичних та виконавських дисциплін.

Виявлений стан сформованості музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики зумовив необхідність розробки експериментальної методики, в основу якої покладено ідею домінантного розвитку компонентів музичного мислення (сприймання, рефлексії, творчості). Сутність означеної методики полягає в поетапному формуванні музично-інтонаційного мислення студентів, в активізації та розвитку його структурних компонентів; у створенні можливостей для пізнання інтонаційної природи музики, осягнення та інтерпретації музичних творів, використання набутих знань і вмінь у музично-творчій діяльності. Це спричинило таку організацію процесу формування музично-інтонаційного мислення, за якої кожен із компонентів набував нової якості, перебуваючи в аспекті *сприймання* (перший етап – початковий щабель сформованості музично-інтонаційного мислення), в аспекті *рефлексії* (другий етап – усвідомлення процесу музично-інтонаційного мислення), і в аспекті *творчості* (третій етап – готовність до самостійної музично-творчої діяльності) (див. рис. 1).

Реалізацію означеної ідеї було здійснено на основі: 1) розробки структурно-функціональної моделі за стандартом IDEF0, що забезпечило системність, комплексність і універсальність процесу формування музично-інтонаційного мислення; 2) створення педагогічних умов, зорієнтованих на розвиток мотивації до музичної діяльності, формування вмінь музичного сприймання, створення ситуацій, які вимагають активізації музично-інтонаційного мислення, накопичення музичного досвіду, знань і музично-аналітичних умінь.

Структурно-функціональна модель формування музично-інтонаційного мислення студентів, яка включала п'ять схем. Її змістова частина орієнтувалася на визначені педагогічні умови, ефективні методи розвитку музично-інтонаційного мислення, означені критерії та показники його сформованості.

Впровадження методики формування музично-інтонаційного мислення студентів здійснювалося в три етапи. На *першому етапі* увага зосереджувалася на формуванні у студентів базових знань і вмінь, а саме:

- здатності до запам'ятовування та впізнавання музичного матеріалу;
- усвідомлення характерних рис музичних явищ на рівні сприймання;
- встановлення музично-інтонаційних зв'язків у музичному творі;
- розвитку інтересу до участі у різних формах практичного музикування.

Формування взаємопов'язаних компонентів музично-інтонаційного мислення, які перебувають в аспекті *сприймання*, визначило відповідні завдання:

Рис. 1

Модель формування музично-інтонаційного мислення

- добір музичних творів, які б активізували музичне сприймання;
- впровадження спеціальних прийомів, які б сприяли концентрації уваги, створенню установки на музичне сприймання;
- використання творчих завдань у ході аналізу й інтерпретації музичних творів.

Особлива увага на цьому етапі приділялася розвитку музично-слухових уявлень і музичної пам'яті, оскільки від цих якостей залежить обсяг музично-інтонаційного тезаурусу.

Другий етап спрямовувався на теоретичне та практичне усвідомлення музичних явищ. На цьому етапі всі три складові компоненти перебували в аспекті *рефлексії*. Відповідно, методика формування музично-інтонаційного мислення орієнтувалася:

- на усвідомлене сприймання музики, фіксацію емоційних вражень, співставлення власних переживань з композиторським задумом, накопичення музично-інтонаційного тезаурусу, досвіду, знань і музично-аналітичних умінь;
- на глибоке емоційне й узагальнене усвідомлення сприйнятої музики з виходами на форми її творчого опрацювання;
- на музично-творчу діяльність, яка потребує оперування музично-інтонаційними засобами для втілення власних переживань.

Цей процес ставив також завдання сформуванню у студентів музики вміння та навички цілеспрямованого аналізу та інтерпретації музичних творів.

Основними орієнтирами цілеспрямованого аналізу були:

- розгляд побудови, засобів музичної виразності, інтонаційних особливостей у нерозривному зв'язку зі змістом, головною ідеєю та смислом твору;
- спостереження за тематичним розвитком, що визначає драматургію музичного твору;
- усвідомлення історії та фактів життя композитора, які впливали на створення музики.

Третій етап включав виховання самостійності та здатності до реалізації набутих знань і умінь у музично-творчій діяльності. На цьому етапі методика формування музично-інтонаційного мислення спрямовувалася на:

- звернення з високим ступенем мотивації до музичних явищ для їх усвідомлення в якості бази музично-інтонаційного мислення;
- цілеспрямоване використання знань, асоціативного фонду, інтерпретованих вражень від сприйнятих музичних творів для усвідомлення своїх можливостей у музично-творчій діяльності та забезпечення її успішності;
- активізацію музично-творчої діяльності на базі розвиненої емоційної сфери, музично-інтонаційного тезаурусу, історичного кругозору та музично-теоретичних знань, сформованих виконавських умінь.

Реалізація поставлених завдань здійснювалася за допомогою методів музичного моделювання, імпровізації, організації навчально-концертної діяльності, критичного оцінювання власного виконання.

Запропонована методика формування музично-інтонаційного мислення студентів виявила достатню ефективність, про що свідчать її позитивні результати (див. таблицю 1, рис. 2, 3.). Аналіз початкового та кінцевого зрізів у експериментальній групі засвідчує зростання показників сформованості музично-інтонаційного мислення за всіма рівнями: високим – з 5,2% до 16,8%; середнім – з 46,2% до 61,7%. Показники низького рівня знизилися з 48,6% до 21,5%. Позитивні зміни були зафіксовані й у КГ, однак їх динаміка істотно відрізняється від ЕГ. Так, високий рівень зріс з 2,3% до 6,1%, середній – з 41% до 49,5%, низький – з 56,7% до 43,4%. Розбіжність показників ЕГ і КГ довели доцільність впровадження означеної методики у процес фахової підготовки майбутніх учителів музики.

Таблиця 1

Динаміка сформованості музично-інтонаційного мислення студентів (у %)

Рівень	Експериментальна група						Контрольна група					
	1-й зріз		2-й зріз		3-й зріз		1-й зріз		2-й зріз		3-й зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	3	5,2	4	7,9	10	16,8	1	2,3	3	4,5	4	6,1
Середній	27	46,2	32	55,1	36	61,7	26	41	30	48,6	31	49,5
Низький	28	48,6	21	37	12	21,5	35	56,7	29	46,9	27	43,4

Графічно співвідношення між досягнутими рівнями сформованості музично-інтонаційного мислення студентів ЕГ і КГ зображено на рисунках 2,3.

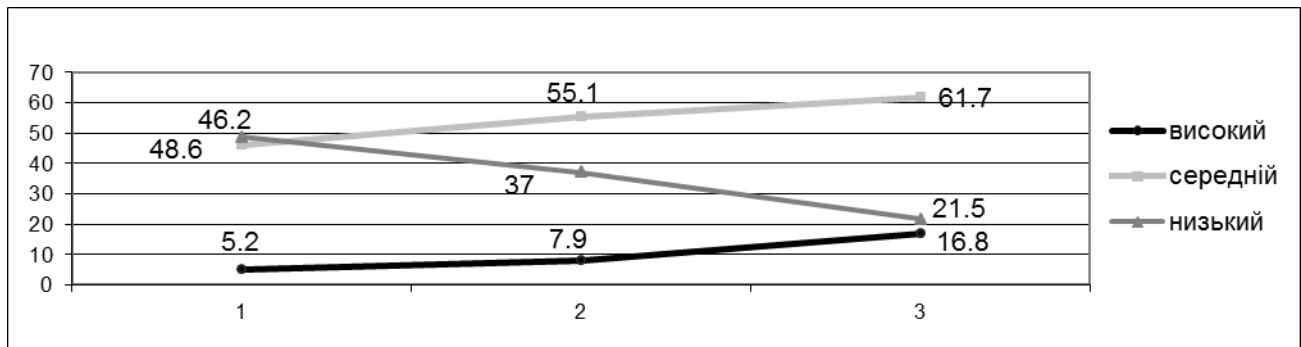

Рис. 2. Динаміка змін рівнів сформованості музично-інтонаційного мислення студентів ЕГ

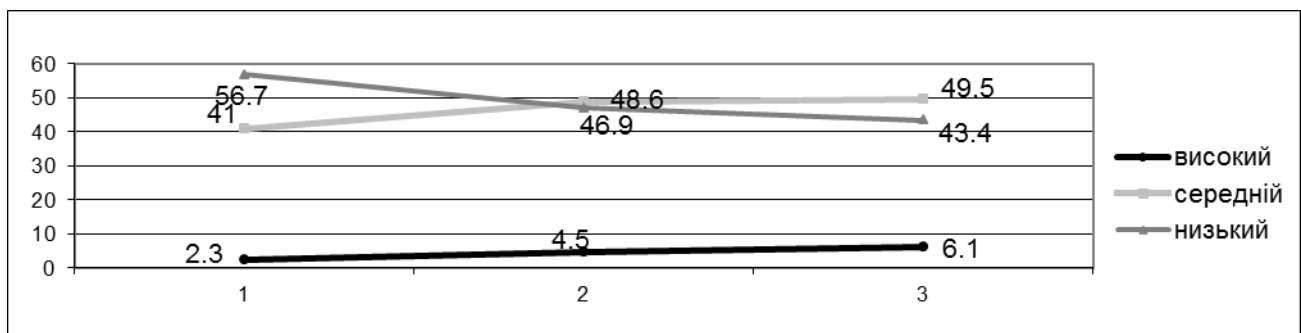

Рис. 3. Динаміка змін рівнів сформованості музично-інтонаційного мислення студентів КГ

Наукова достовірність результатів експериментального дослідження дістала підтвердження за допомогою статистичного методу χ^2 - критерій ("хі-квадрат критерій").

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k}$$

Підставивши у формулу дані таблиці 1, отримаємо:

$$\chi^2_{\text{експер}} = \frac{(16,8 - 5,2)^2}{5,2} + \frac{(61,7 - 46,2)^2}{46,2} + \frac{(21,5 - 48,6)^2}{48,6} = \frac{129,9}{5,2} + \frac{240,25}{46,2} + \frac{734,41}{48,6} =$$

$25,9 + 5,2 + 15,1 = 46,2$ Отримане нами значення $\chi^2 = 46,2$ більше відповідного табличного значення $m-1=2$ степенів свободи, що складає 13,82 при ймовірності допустимої похибки менш ніж 0,001.

У порівнянні величина χ^2 для контрольної групи становить 11, що менше відповідного табличного значення. Відтак, висновок про неефективність усталеної методики формування музично-інтонаційного мислення теж підтвердився, і ми це можемо стверджувати, припускаючи похибку, що не перевищує 0,001%.

Виявлені вагомі переваги у сформованості музично-інтонаційного мислення студентів експериментальної групи та доведення достовірності отриманих результатів підтверджує ефективність розробленої методики.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики, що знайшло відображення в розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці відповідної методики.

Проведене дослідження дало можливість зробити висновки щодо поставлених і вирішених завдань.

1. Актуальність дослідження проблеми формування музично-інтонаційного мислення зумовлена її теоретичною та практичною значущістю для підготовки майбутніх учителів музики, потребою сучасної загальноосвітньої школи у висококваліфікованих фахівцях. Теоретичний аналіз свідчить про неоднозначність поглядів на цю проблему, що пов'язано із складністю музично-інтонаційного мислення, концентрацією уваги дослідників на окремих його компонентах та наголошенням на їх пріоритетності у процесі мислення; відсутністю системного підходу до формування музично-інтонаційного

мислення студентів та недостатньою розробкою ефективних методів, які б активізували їх мисленнєву діяльність.

2. Конкретизовано сутність поняття *музично-інтонаційного мислення* як особливого виду художнього відображення дійсності, що полягає в її пізнанні й перетворенні, сприйманні і передачі специфічних музично-звукових образів, що виражаються в інтонаціях. Оскільки специфічність мислення залежить від сфери функціонування, то музично-інтонаційне мислення – це процес творення складних інтонаційних поєднань. *Музична інтонація* виступає специфічним засобом художнього спілкування, вираження і передачі емоційно насиченої думки за допомогою просторово-часового руху в його озвученій формі. Вона володіє функцією відображення жанрових та стильових особливостей твору, композитора і епохи.

Встановлено, що музично-інтонаційне мислення включає три взаємопов'язані компоненти: *сприймання, рефлексію, творчість*, які мають можливість розгортатися та набувати нової якості, перебуваючи в різних аспектах (сприймання, рефлексії, творчості). Визначено, що ця структурована система відображає складність функціонування музично-інтонаційного мислення та діалектичність зв'язків його компонентів і стадій, в яких вони перебувають.

3. Доведено, що формування музично-інтонаційного мислення здійснюється ефективніше за умов педагогічного керування процесом формування музично-інтонаційного мислення; формування мотивації до музичної діяльності; набуття вмій музичного сприймання; створення ситуацій, які вимагають активізації музично-інтонаційного мислення; накопичення музичного досвіду, знань і музично-аналітичних умінь.

4. Обґрунтовано й апробовано критерії діагностики стану сформованості музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики, а саме: *мотиваційний критерій*, спрямований на з'ясування спонук, які зумовлюють мисленнєву діяльність та активізують музичне мислення; *когнітивний критерій*, що характеризується ступенем теоретичної обізнаності студента; *емоційно-аналітичний критерій*, що визначається глибиною осягнення й осмислення музики; *операційний критерій*, спрямований на виявлення ступеня оволодіння мисленнєвими діями; *креативний критерій*, що виявляє здатність до самостійності та ініціативності у музично-творчій діяльності.

5. Розроблено експериментальну методику формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики, сутність якої полягає в цілеспрямованому і поетапному формуванні музично-інтонаційного мислення студентів на основі активізації та розвитку його структурних компонентів: сприймання, рефлексії та творчості.

Методика включає дві складові: *організаційну*, яка ґрунтується на структурно-функціональній моделі на базі стандарту IDEFO; і *практичну*, яка передбачає засвоєння музично-теоретичних та музично-історичних знань; накопичення музично-інтонаційного тезаурусу; розвиток музичних здібностей

(мелодичного та гармонічного слуху, музично-слухових уявлень, пам'яті тощо), умінь диференціювати звуковий потік, вербалізувати свої враження, усвідомлювати та оперувати жанрово-стильовими інтонаціями, умінь та навичок цілеспрямованого аналізу; створення музики за моделлю, імпровізацію.

6. Запропонована методика формування музично-інтонаційного мислення виявила достатню ефективність, про що свідчить позитивна динаміка отриманих результатів. Зокрема встановлено, що в експериментальній групі, на відміну від контрольної, спостерігалися статистично значущі позитивні зміни у рівнях сформованості музично-інтонаційного мислення студентів. Значна їх кількість (16,8%) досягла високого рівня сформованості музично-інтонаційного мислення (у контрольній групі цей показник склав 6,1%). Відповідні дані для середнього рівня – 61,7% (ЕГ) і 49,5% (КГ); для низького рівня – 21,5% (ЕГ) і 43,4% (КГ). Успішна апробація методики дає всі підстави рекомендувати її для широкого впровадження у музично-теоретичну та виконавську підготовку майбутніх учителів музики.

Багатогранна проблема формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки не вичерпується проведеним дисертаційним дослідженням. Подальшої розробки потребують теоретико-методологічні аспекти формування музично-інтонаційного мислення, питання розвитку музично-творчих якостей студентів засобами комп'ютерних технологій, підготовка майбутнього вчителя музики до самостійної музично-освітньої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Спіліоті О.В. До сутності поняття “музична інтонація” / О.В. Спіліоті //Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / За ред. проф.. Є.І. Коваленко. – Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2008. – № 4. – С. 74 – 77.

2. Спіліоті О.В. Музичне моделювання як метод розвитку інтонаційного мислення студентів інструментально-виконавських класів / О.В. Спіліоті Збірник наукових праць “Педагогічна освіта: теорія і практика”. – Вип. 3. – //Кам'янець Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2009. – С. 503 – 506.

3. Спіліоті О.В. Науково-методичні засади формування музично-інтонаційного мислення / О.В. Спіліоті // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / До 175-річчя Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Вип. 10 (15). – К. : НПУ, 2010. – С. 126 –129.

4. Спіліоті О.В. Створення ситуацій активізації музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики / О.В. Спіліоті // Вісник Глухівського

національного педагогічного університету імені Олександра Довженко. Серія: Педагогічні науки, Вип. 17. – Глухів: ГДПУ, 2011.– С.109 – 113

5. Спіліоті О.В. Характерні риси педагогічного портрету Р.М. Глієра /О.В. Спіліоті // Збірник наукових праць викладачів Ніж. держ. університету. – Ніжин, 2006. – С. 138 – 143.

6. Спіліоті О.В. Дослідження музичної інтонації як фундаментального явища музичної культури / О.В. Спіліоті // Проблеми мистецької освіти: Збірник наук.-метод. статей викладачів, студентів і аспірантів факультету культури і мистецтв. / Відп. ред. О.Я. Ростовський. – Вип. 2. – Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2008. – С. 170 – 175.

7. Спіліоті О.В. Порівняльний аналіз музичних і мовних інтонацій у контексті фахової підготовки майбутніх учителів музики / О.В. Спіліоті // Проблеми мистецької освіти: Збірник наук.-метод. статей викладачів, студентів і аспірантів факультету культури і мистецтв. / Відп. ред. О.Я. Ростовський. – Вип. 4. – Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2009. – С. 79 – 87.

8. Спіліоті О.В. Розвиток музично-інтонаційного мислення як проблема музичної педагогіки / О.В. Спіліоті // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: Зб. матеріалів Третьої міжн. наук.-методичної конф. – К.: ДАККіМ, 2009. – С. 230 – 231.

9. Спіліоті О.В. До проблеми розвитку музично-інтонаційного мислення майбутнього вчителя музики / О.В. Спіліоті // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: збірник VI педагогічних читань пам'яті професора О.П. Рудницької. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – С. 328 – 330.

10. Спіліоті О.В. Метод системного накопичення індивідуального музично-інтонаційного фонду в процесі формування музичного мислення студентів /О.В. Спіліоті // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: Зб. матеріалів П'ятого міжн. наук.-методичної конф. – К.: ДАККіМ, 2011. – С. 118 – 119.

АНОТАЦІЇ

Спіліоті О.В. Формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Роботу присвячено теоретико-експериментальному дослідженню проблеми формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки. У ній розкрито сутність музично-інтонаційного мислення, його специфіку та складові компоненти (сприймання,

рефлексія, творчість), висвітлено проблему формування музично-інтонаційного мислення у теорії та методиці фахової підготовки майбутніх учителів музики. Уперше розроблено й апробовано методу формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів на основі функціонально-дидактичної моделі, створеної за стандартом IDEF0; визначено педагогічні умови ефективного формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів; обґрунтовано критерії та показники сформованості їх музично-інтонаційного мислення. Проаналізовано результати формувального експерименту, доведено їх статистичну достовірність. Удосконалено методичне забезпечення фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів музично-педагогічної освіти.

Ключові слова: музично-інтонаційне мислення, методика формування музично-інтонаційного мислення, фахова підготовка майбутніх учителів музики.

Спилюти Е.В. Формирование музыкально-интонационного мышления будущих учителей музыки в процессе специальной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Работа посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы формирования музыкально-интонационного мышления будущих учителей музыки в процессе специальной подготовки. В ней рассмотрена сущность музыкально-интонационного мышления, ее специфика и составляющие компоненты (восприятие, рефлексия, творчество). Освещена проблема формирования музыкально-интонационного мышления в теории и методике специальной подготовки будущих учителей музыки. Впервые разработана и апробирована методика формирования музыкально-интонационного мышления на основе функционально-дидактической модели, созданной за стандартом IDEF0; определены педагогические условия эффективного формирования музыкально-интонационного мышления будущих учителей; обоснованы критерии и показатели сформированности их музыкально-интонационного мышления. Проанализированы результаты формирующего эксперимента, доказано их статистическая достоверность. Усовершенствованно методическое обеспечение специальной подготовки студентов высших музыкально-педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: музыкально-интонационное мышление, методика формирования музыкально-интонационного мышления, специальная подготовка будущих учителей музыки.

Spilioti O.V. The Formation of Future Music Teachers' Musical Intonation Thinking in the Process of Professional Training. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.02 – Theory and Methodology of Teaching Music. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

The thesis deals with the theoretical and experimental study of the formation of future music teachers' music intonation thinking in the process of professional training.

Theoretical investigation has provided for the thorough analysis of the *musical thinking*, *musical intonation* and *musical intonation thinking* concepts.

Since the peculiarity of thinking depends upon its functioning sphere, musical thinking is a process of creating complex intonation combinations. *Musical intonation* is viewed as a specific tool of artistic communication, of expressing and conveying emotionally coloured thought through space-temporal motion in its audial and visual form and as the property of musical content representing genre and style peculiarities of a composer and an epoch.

The concept of *musical intonation thinking* is detailed as a special kind of artistic representation of reality which lies in its cognition and reproduction, in perception and transmission of specific musical images represented in intonations. The process of musical intonation thinking consists of three correlated components: *perception*, *reflection and creation*; they can expand and obtain new qualities.

The formation of musical intonation thinking is more effective under the following pedagogical conditions: pedagogical control of the process; motivating musical activities; developing skills of musical perception; creating situations, which imply activation of musical intonation thinking; accumulation of musical experience, knowledge and musico-analytical skills.

The criteria for diagnosing the degree of musical intonation thinking development are: *motivation criterion*, which states the stimuli of musical thinking activity; *cognitive criterion*, which characterizes the degree of students' theoretical knowledge; *emotion analytical criterion*, which reflects the depth of perceiving and comprehending music; *operational criterion*, which reveals the level of thinking performance; *creativity criterion*, which represents the ability for independent musical creation.

The process of musical intonation thinking formation includes obtaining knowledge of theory and history of music, accumulating musical intonation thesaurus, developing musical abilities (melodical and harmony hearing, musical audial notions, memory etc.), the skills to differentiate musical flow, to verbalize own impressions, to operate genre and style intonations, to realize genre and style peculiarities etc.

The experimental part of the investigation represents the methodology of forming future teachers' musical intonation thinking. Its essence is the organized approach to the training process, activating and developing structural components

(perception, reflection, creation), stage-by-stage formation of students' musical intonation thinking on the basis of their activating and developing.

The methodology consists of two components: the *organizational component*, based on IDEFO structural functional model, and the *practical component*, which provides for organizing the process of musical intonation thinking formation, accumulating typical intonations, developing the ability to differentiate the **musical** flow and comprehending musical phenomena, genre-style attribution; evolution of purposeful analysis skills, creating music to the model and improvising, positive evaluation of artistic performance and peer creative recognition etc.

The efficiency of the suggested methodology being verified, it can be recommended for wide use in theoretical and practical training of students.

Key words: musical intonation thinking, methods, of the formation intonation thinking, professional training of future music teachers'.